

УДК 159.9:316.6

Радчук В. М.

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри практичної психології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ВИДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО І У ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИНАХ

У статті представлено теоретичний аналіз головних видів психологічної готовності до шлюбно-сімейних відносин та у процесі шлюбно-сімейних відносин. Проаналізовано психологічну готовність до статевого життя, до вступу у шлюб, до батьківства, до материнства і до всиновлення. Зроблено висновок про те, що психологічна готовність до кожного виду діяльності або соціальних відносин має власний психологічний зміст.

Ключові слова: психологічна готовність, психологічна готовність до статевого життя, психологічна готовність до вступу у шлюб, психологічна готовність до батьківства, психологічна готовність до материнства, психологічна готовність до всиновлення.

Постановка проблеми. Вивчення провідної діяльності на етапах зрілості виконані в основному в рамках акмеологічного підходу. У дорослому віці під провідною діяльністю слід розуміти, на думку О. О. Бодалева, основну мету життєвого шляху, у відношенні якої насичуються змістом інші види діяльності, розвивається особистість, і змінюються психічні процеси. Провідною діяльністю у зрілому віці можна вважати максимальну реалізацію сутнісних сил людини у ході активного включення у продуктивне життя суспільства (в самому широкому сенсі цього поняття). Під реалізацією сутнісних сил слід розуміти фізичні, соціальні, моральні, професійні, ментальні та інші високі досягнення у розвитку дорослої людини [1, с. 11–23].

Аналіз актуальних досліджень. У психологічних дослідженнях, переважно, вивчається готовність людини до нової життєвої реальності як відображення діяльнісного способу її існування у будь-якому світі, особливо в дорослому віці. Психологічна готовність як особистісне утворення людини у дорослому віці розглядається в дослідженнях готовності до початку статевого життя (Я. П. Івченкова, А. Б. Єфімова, О. П. Аккузіна), готовності до шлюбу і сімейного життя, готовності до батьківства (С. Ю. Мещерякова, Р. В. Овчарова), готовності до материнства (С. Ю. Мещерякова, Р. В. Овчарова, Г. Г. Філіппова, Проскурняк О та ін.), готовності до батьківства (Р. В. Овчарова, Н. А. Демчук, А. С. Співаковська та ін.) та готовності до всиновлення (Г. С. Красіндка).

Я. П. Івченковою, А. Б. Єфімовою, О. П. Аккузіною було проведено соціально-психологічне дослідження, метою якого було вивчення репродуктивних установок і репродуктивної поведінки підлітків, тобто їх ставлення до створення сім'ї, народження дітей, початку статевого життя. За даними

цього дослідження початок статевого життя для підлітків має різний особистісний і соціальний зміст у свідомості юнаків і дівчат [4].

Більшість юнаків (42 %) ідеальним віком для початку статевого життя вважають 16–17 років, 35 % дівчат — 18–19 років. При порівнянні цих відповідей із думками підлітків про ідеальний вік вступу в шлюб (більшість і юнаків, і дівчат вважають, що для дівчат — це вік 19–20 років, для юнаків — 23–24 роки) виявилось, що в установках підлітків розрив між початком статевого життя і вступом у шлюб у дівчат становить від 0 до 2 років, а у юнаків — 6–8 років. Інакше кажучи, досить часто дівчата починають статеве життя, припускаючи, що саме з цією людиною вони створять сім'ю, тоді як юнаки цього не планують. Навіть страхи і побоювання в ситуації сексуального дебюту у юнаків і дівчат різні: «дівчат непокоїть, чи правильно вони вчиняють (в моральному сенсі), а юнаків — чи правильно вони діють (вміло чи ні). За даними вищезгаданого дослідження в шлюбі хотіли б почати статеве життя лише 12 % дівчат і 4 % юнаків.

Частина підлітків вважає, що момент початку статевого життя визначає не вік, а «готовність» до цього вчинку. В той же час вони не можуть визначити для себе більш-менш чіткі критерії цієї «готовності». Юнаки готовність до статевого життя визначають для себе ознаками фізіологічної зрілості. Дівчата опиняються в стані невизначеності у зв'язку з тим, що чіткий критерій відносин — пропозиція руки і серця з боку юнаків, чоловіків — «застарів», а всі решта критерії досить ефемерні.

Готовність до створення сім'ї — це складне структурне утворення, в центрі якого знаходиться позитивне ставлення до сім'ї як соціального інституту в цілому і до їх майбутньої сім'ї зокрема, досить стійкі мотиви, що призводять до укладання шлюбу, наявність необхідних для сімейного життя якостей особистості, певної сукупності знань, умінь, навичок їх застосування на практиці. Готовність до шлюбно-сімейних відносин відрізняється структурною складністю і є взаємодією когнітивного, емотивного, оціночно-вольового та діяльнісного компонентів.

Когнітивний компонент передбачає оволодіння на сучасному науковому рівні соціально-філософськими, психолого-педагогічними, правовими, психосексуальними знаннями і уявленнями про особливості і умови побудови оптимальних шлюбно-сімейних відносин і здібностями до їх творчого розвитку. Сформованість світоглядної системи особистості включає цінності, високий рівень спонукання, інтересу до самопізнання, здатність до наукових узагальнень емпіричних факторів, до глибокого змістовного розуміння і пояснення явищ і подій життєвого циклу сім'ї, розкриття в них рушійних суперечностей та шляхів їх вирішення, а також організацію процесу пізнання, яка послідовно реалізується та завершується суспільно і особистісно значимим результатом — вибудовуванням і реалізацією власної моделі шлюбно-сімейних стосунків.

Емотивний компонент особистісної готовності до шлюбу і сім'ї включає інтерес до історії людства, країни, народу, сім'ї, зріле усвідомлення унікальності сімейних цінностей, розуміння складності й неоднозначності моральних відносин, психологічно адекватне урахування їх в повсякденній

поведінці, культивування вищих моральних почуттів та відносин у спілкуванні з членами сім'ї, позитивне ставлення до себе як суб'єкту шлюбно-сімейних стосунків.

Оціночно-вольовий компонент означає розвиток здатності до побудови уявних моделей перспективних шлюбно-сімейних стосунків і визначення свого творчого місця в них, усвідомлену організацію свого життєвого простору, проблемне бачення і позитивне вирішення міжособистісних конфліктів, здатність передбачати і адекватно оцінювати соціальні наслідки своїх вчинків, усвідомлену потребу у самообмеженні, прагнення до внутрішньої регуляції поведінки.

Діяльнісний компонент шлюбно-сімейної готовності особистості означає усвідомлення активності, діяльності, творчості як вищої людської цінності, вільний перехід особистості з ідеального в практично-перетворюючий план шлюбно-сімейної взаємодії, досягнення гармонії духовних і фізичних стосунків у шлюбі, їх спрямованість на демократизацію і гуманізацію, вміння будувати реальні стосунки допомоги, любові, захисту іншої людини, протистояння деструктивним процесам в партнерстві, батьківство.

Готовність до батьківства — багатогранний феномен, який можна розглядати на двох рівнях: як складну комплексну структуру індивіда, і як надіндивідуальне ціле. Як складний психологічний феномен батьківство має певну структуру, яка в розвинутій формі включає батьківські цінності, установки і очікування, батьківське ставлення, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківську відповідальність, стиль сімейного виховання.

Батьківство — багатомірне поняття. В уявленні Р. В. Овчарової [6] батьківство як надіндивідуальне ціле найбільш тісно пов'язане з такими категоріями, як відповідальність, довіра і готовність. Готовність до батьківства формується у процесі прийняття рішення стати батьками і включає в себе два моменти:

1) оцінка власної готовності стати батьком, тобто готовність раз і назавжди прийняти на себе відповідальність за життя і благополуччя іншої людини — дитини;

2) оцінка готовності свого партнера до шлюбу.

Невірно стверджувати, що батьківство є сумою двох додатків — материнства і батьківства. Поняття «материнство», «батьківство» можуть розглядатися незалежно від контексту поняття батьківства, в той же час як «батьківство», як надіндивідуальне поняття, передбачає перетин з поняттями «материнство» і «батьківство». Материнство як індивідуальний феномен вивчене в літературі детальніше і ґрунтовніше, ніж батьківство.

Одним з напрямків вивчення материнства є психологічна готовність до нього. Вивчення готовності до материнства в останні роки ведеться в різних аспектах: у плані соціологічних досліджень пізнього материнства і материнства неповнолітніх; при дослідженні факторів ризику психічної патології дитини у зв'язку з соціальними і психічними аномаліями матерів (А. І. Захаров, А. О. Північний, Г. В. Козловська). Досліджуються значущі особистісні характеристики майбутньої матері, розробляються методи, що

виявляють ставлення батьків до ненароджених дітей (Н. В. Боровікова, С. Д. Федоренко, Ю. І. Шмурак), вивчаються фактори, що впливають на материнську поведінку (С. Н. Копил, Л. Л. Баз, В. І. Брутман, С. Н. Еніколопов).

У концепції С. Ю. Мещерякової [5] психологічна готовність до материнства розглядається як специфічне особистісне утворення, ключовою детермінантою якого є суб'єкт-суб'єктна орієнтація у ставленні до ще не народженої дитини. Вона формується під впливом неподільних біологічних і соціальних факторів і, з одного боку, має інстинктивну основу, а з іншого — є особливим особистісним утворенням. Автор виділяє такі основні складові структури психологічної готовності до материнства:

- 1) особливості комунікативного досвіду, отриманого в дитинстві;
- 2) переживання жінкою вагітності, в тому числі ставлення до ще не народженої дитини;
- 3) орієнтація на стратегію виховання і догляду за немовлям.

О. П. Проскурняк [7] у своїх наукових працях розробила модель структури готовності до материнства та структурно-графічну схему її дослідження. На думку автора, поняття готовності до материнства включає у себе: стійку позитивну мотивацію; актуалізацію знань, формування соціально-психологічних умінь та навичок, необхідних для реалізації базових функцій материнства; розвиток особистісних якостей матері, її здатності до емоційного розуміння дитини і самовладання, конструктивної поведінки з дитиною. Вона є системою взаємопов'язаних компонентів — мотиваційно-ціннісного, когнітивного, афективно-регулятивного і поведінкового. Саме оцінка рівня їх розвитку дає можливість зробити прогноз готовності жінки до материнства.

За результатами дослідження С. Ю. Мещерякової [5] були виділені три рівні психологічної готовності до материнства: низький, високий та середній, які характеризуються особливостями прийняття рішення мати дитину і переживаннями в період вагітності.

Ю. К. Абдрахманова [3] вивчала психологічні особливості, психоемоційний стан, уявлення про материнство, батьківські позиції по відношенню до майбутньої дитини у вагітних жінок, готових і не готових до материнства. Таким чином, як показано в ряді досліджень, суб'єктне ставлення до дитини є стрижневим чинником у структурі психологічної готовності до материнства, це ставлення проектується в стиль материнської поведінки і тим самим забезпечує найбільш сприятливі умови для психічного розвитку немовляти. Жінка зазвичай більш підготовлена до появи дитини; виношуючи, народжуючи, годуючи її, вона генетично і гормонально схильна до материнських почуттів.

У гіршій ситуації опиняється майбутній батько. Для нього не існує періоду природної підготовки, як для жінки до кінця вагітності; дитина для нього з'являється несподівано і деколи приймається як додаток до дружини. Найчастіше це проявляється у невмінні чоловіка взяти на себе відповідальність за психічний і фізичний стан матері, особливо в період вагітності та перший рік життя дитини, коли це найбільш необхідно.

Існує кілька підходів до розгляду феномену батьківства. Найбільш відомі з них: культурологічна концепція; вивчення батьківства як соціокультурного феномену; дослідження педагогічних аспектів батьківства; розгляд батьківства як психосоціального феномена; дослідження батьківства як етапу соціалізації чоловіка в соціально-культурологічному аспекті; розгляд батьківства як частини особистісної сфери, філософсько-культурологічний аналіз батьківства. Батьківство також розглядається як соціальна роль, статус в рамках вивчення уявлень і стереотипів, батьківство вивчається у руслі гендерної психології, в рамках психології особистості як фактор, що впливає на зміни особистості та особистісних характеристик.

Аналіз літератури з проблеми батьківства дозволяє багатьом дослідникам зробити висновок, що батьківство є важливим етапом у розвитку і саморозвитку особистості чоловіка, і багато проблем, пов'язаних із реалізацією батьківства в кожному конкретному випадку (догляд за дитиною, взаємодія з нею, прийняття батьківської ролі), пов'язані з проблемою формування психологічної готовності юнаків до батьківства.

Розглядаючи батьківство як цілісну систему відносин батька до виховної практики, яка включає ставлення до своєї дитини, до себе як батька, до батьківської ролі, а також до батьківства в цілому, М. А. Демчук [2] припускає, що психологічна готовність до батьківства — це внутрішня позиція особистості, стрижневими домінантами якої є цілісна система відносин майбутнього батька до батьківства, яка включає ставлення до майбутньої дитини, себе як майбутнього батька, батьківської ролі, а також батьківства в цілому. Психологічна готовність юнаків до батьківства формується під впливом психолого-педагогічних факторів.

Батьківство, з точки зору Р. В. Овчарової [6], — це інтегральне психологічне утворення особистості батька, яке включає усвідомлення родинного зв'язку з дітьми і почуття, які він до них відчуває, прийняття і виконання батьківської ролі, що у свою чергу сприяє самореалізації, самоствердженню та саморозвитку особистості батька.

Психологічна готовність до батьківства визначається сформованістю:

1) усіх сторін особистості, які передбачають виконання покладених обов'язків і прийнятих зобов'язань;

2) уявлень про батьківство, тобто знання функцій батька в сім'ї та його ролі у вихованні дитини;

3) оцінки особистісної готовності стати батьком, тобто готовність прийняти на себе відповідальність за життя і благополуччя іншої людини — дитини.

На готовність юнаків до батьківства впливає їхній вік, наявність або відсутність власного батька і реальні відносини в батьківській сім'ї. Уявлення про те, що батько потрібен тільки для того, щоб дитина з'явилася на світ, глибока помилка. Щоб розвіяти його, необхідно піднімати соціальну престижність і відповідальність батьківства, змінюючи усталені консервативні стереотипи. Роль чоловіка в сім'ї у сучасних умовах зовсім не зменшилася. Зміна ролі батька носить скоріше якісний характер і веде до того, що дитині потрібен батько в тій же мірі, як і батькові потрібна дитина.

Психологічна готовність до усиновлення включає наступні компоненти: мотиваційну готовність; психолого-педагогічну компетентність у питаннях розвитку та виховання дітей (інформованість про вікові психологічні особливості дітей, цілі, завдання і методи виховання, знання і розуміння того, який вплив справляє соціальна та сімейна депривація на психічний розвиток дитини в різні вікові періоди); адекватність когнітивного образу прийомної дитини (інформованість усиновителів про історію розвитку дитини, її батьків і родичів, основні життєві події і особливості переживання їх дитиною, знання індивідуально-особистісних особливостей прийомних дітей, їхні інтереси, звички, «сильні» і «слабкі» сторони; інформованість про коло спілкування дитини, її друзів); емоційно-вольову готовність (наполегливість у подоланні труднощів виховання, емоційна стабільність, толерантність до прояву дезадаптивної поведінки, розвинена емпатія, концентрація на інтересах дитини, а не на власних бажаннях).

Психологічна готовність до усиновлення є важливою умовою успішної адаптації дитини до прийомної сім'ї. Дефіцит одного з компонентів готовності, відповідно, веде до труднощів і проблем у сфері дитячо-батьківських відносин. Важливі спеціальні програми підготовки майбутніх батьків, зміст яких включає як загальну частину з відомостями, необхідними для підготовки майбутніх мам і тат до батьківства, так і специфічну, яка відображає особливості включення дитини в сім'ю через усиновлення.

Висновки. Зробивши теоретичний аналіз наукової психологічної літератури, можна зробити висновок про те, що у дорослому віці виділяються наступні типи психологічної готовності: готовність до початку статевого життя, готовність до шлюбу і сімейного життя, готовність до батьківства, готовність до материнства, готовність до усиновлення.

Проведений аналіз дозволив висунути деякі припущення. Перше з них в тому, що по мірі розвитку особистості, на етапі переходу від одного вікового етапу до іншого формується відповідний вид психологічної готовності, або до освоєння нового виду діяльності, або до формування нового типу соціальних відношень. У цьому зв'язку можна виділити послідовно виникаючі новоутворення, пов'язані з переходом до нового вікового етапу розвитку: готовність до початку статевого життя, готовність до шлюбу і сімейного життя, готовність до батьківства, готовність до материнства та ін. При цьому психологічна готовність виступає як особливий вид вікового новоутворення, що має власний психологічний зміст, відповідно до того, чи іншого вікового періоду. У цьому зв'язку психологічна готовність до кожного виду діяльності або соціальних відносин має власний психологічний зміст.

Список літератури

1. Бодалев А. А. Основные акмеологические закономерности человеческой жизни [Текст] / А. А. Бодалев, В. Т. Гакжик // Мир психологии. — 1999. — № 2. — С. 11–23.
2. Демчук Н. А. Формирование психологической готовности юношей к отцовству [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / Демчук Наталья Александровна. — Курган, 2006. — 223 с.

3. Жолудева С. В. Психологическая готовность к браку на разных этапах периода взрослости [Текст]: дис. ... канд. психол. наук /Жолудева Светлана Владимировна. — Ростов-на-Дону, 2009. — 261 с.
4. Инченкова, Н. П., Ефимова А. В., Аккузина О. П. Установки подростков по отношению к началу половой жизни [Текст] // Вопросы психологии. — 2001. — № 3. — С. 49–57.
5. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству [Текст] // Вопросы психологии. — 2000. — № 5. — С. 8–27.
6. Овчарова Р. В. Психология родительства [Текст]. — М.: Академии, 2005. — 368 с.
7. Проскурняк О. П. Психологічна структура та особливості прояву феномену готовності до материнства: Дис. ... канд. психол. наук /Проскурняк Ольга Петрівна. — Київ, 2010. — 194 с.

Радчук В. Н.

кандидат психологических наук, доцент,
заведующая кафедрой практической психологии
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича

ВИДЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ДО И В БРАЧНО-СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Резюме

В статье представлен теоретический анализ основных видов психологической готовности к брачно-семейным отношениям и в процессе брачно-семейных отношений. Проанализирована психологическая готовность к половой жизни, к вступлению в брак, к отцовству, к материнству и к усыновлению. Сделан вывод о том, что психологическая готовность к каждому виду деятельности или социальным отношениям имеет свой психологический смысл.

Ключевые слова: психологическая готовность, психологическая готовность к половой жизни, психологическая готовность к вступлению в брак, психологическая готовность к отцовству, психологическая готовность к материнству, психологическая готовность к усыновлению.

Radchuk V.

Ph. D, associate professor, manager by the department of practical psychology
of the Chernivtsi national university

TYPES OF PSYCHOLOGICAL READINESS BEFORE AND IN MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS

Summary

This paper presents a theoretical analysis of the main types of psychological readiness for marriage and family relations and in the process of marriage and family relations. Analysis of psychological readiness for sexual activity to marriage, to parenthood, to motherhood and adoption. It is concluded that psychological readiness for each activity or social relations has a psychological meaning.

Key words: psychological readiness and psychological readiness for sexual, psychological readiness to join in marriage, psychological readiness for parenthood, psychological readiness for motherhood, psychological readiness for adoption.